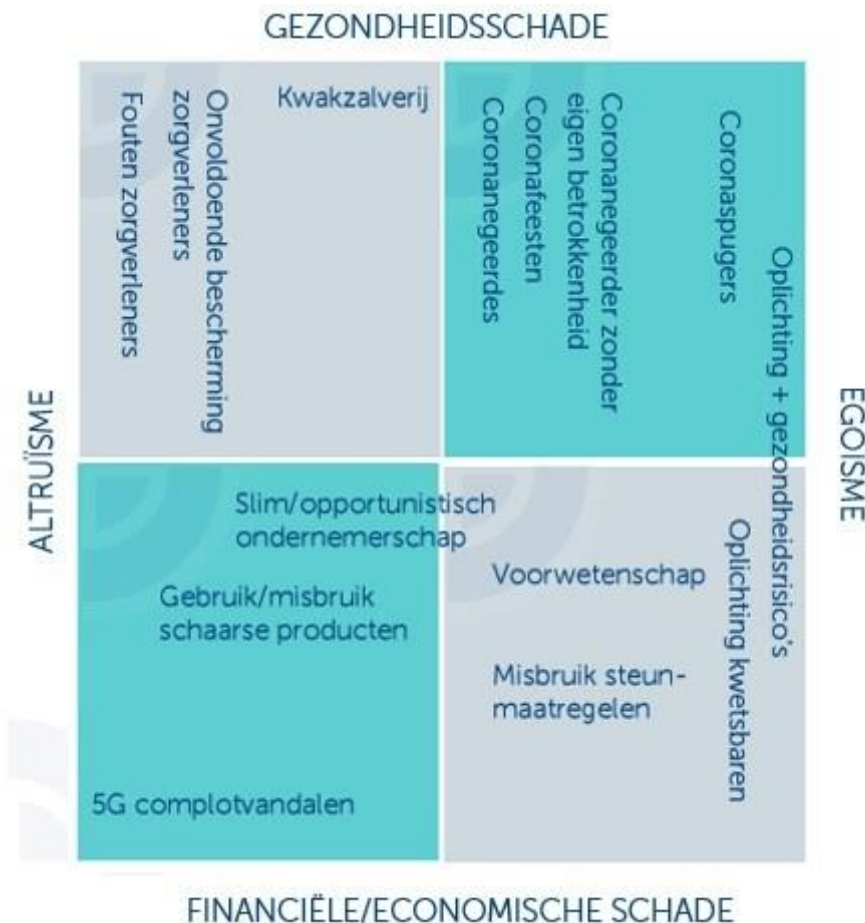

De corona onethische matrix

De coronacrisis leidt tot een groot aantal ethische vragen. Oude vragen over goed en fout, over handelen in crisistijd en over de verhouding ethiek en strafrecht. In dit blog probeer ik die vragen te ordenen met behulp van een matrix. Op de X-as daarvan zet ik uit of het handelen in het eigen- of in andermans belang is (altruïsme tegenover egoïsme). Uiteraard kan over de zuiverheid van intenties soms verschillend gedacht worden. Op de Y-as staat de aard van negatieve impact. Met boven de X-as gezondheidsschade en daaronder financiële en economische schade; specifiek of meer algemeen. Deze ordening leidt tot vier kwadranten. Ik geef voor elk kwadrant enkele voorbeelden. Sommige voorbeelden strekken zich over meerdere kwadranten uit.

Gezondheidsschade bij altruïstisch handelen

In het kwadrant waar het belang van anderen vooropstaat, maar waar schade aan de gezondheid van mensen ontstaat of kan ontstaan, passen de "genezers" die - misschien met goede bedoelingen - alternatieve testen of behandelingen aanbieden, waarbij een wetenschappelijke basis ontbreekt. Een ethisch oordeel over kwakzalverij is snel geveld. Strafrechtelijk gezien ligt dit lastiger. Ethisch spiegelbeeldig is het oordeel over de inzet van zorgverleners die in alle hectiek het goede willen doen. Voor hen is er een risico dat zij bij het uitvoeren van de werkzaamheden fouten maken. Dit was al zo voor de crisis en dat zal nu, gezien de stressvolle situatie, mogelijk eerder gebeuren. De moeilijke vraag of er toch sprake is van strafrechtelijk verwijtbaar handelen (denk in het pre-corona tijdperk bijvoorbeeld aan de verpleger die per ongeluk het verkeerde medicijn toedient) zal voor een situatie waar er een grote druk ligt op alle betrokkenen nog lastiger te beantwoorden zijn. De organisaties waar deze zorgverleners werken, lopen soortgelijke risico's

als de zorgverleners, omdat zij veelal verantwoordelijk kunnen worden gehouden voor het handelen en nalaten van medewerkers. Daarbij komt dat de organisaties een veilige werkomgeving voor de medewerkers moeten bewerkstelligen, waarbij zij overigens ook een grote verantwoordelijkheid hebben om te voorkomen dat medewerkers worden blootgesteld aan het virus. Dat ook hier veel druk ligt, zal duidelijk zijn. Daarbij komt dat bestuurders (en beleidsmakers) over het algemeen te maken krijgen met vuile handen-vraagstukken die complex, nieuw en verstrekkend zijn. Er moet worden gekozen tussen kwaden. Er is onzekerheid over hoe 'later' teruggekeken zal worden op beslissingen genomen onder de huidige omstandigheden.

Financiële schade bij altruïstisch handelen

Bij het kwadrant linksonder, waar het streven is om belangen van anderen te dienen, maar waar er aanzienlijke financiële schade kan ontstaan, kan worden gedacht aan de complotdenkers, Zij die menen dat het coronavirus verband houdt met 5G en om die reden zendmasten in brand steken. Ethisch en strafrechtelijk gezien lijkt mij dat het oordeel hier snel geveld kan worden. Daarnaast kan gedacht worden aan een situatie als die van de ondernemer die in hartje Amsterdam mondkapjes aanbiedt voor € 9,= per stuk. Dit voorbeeld lijkt erg op het voorbeeld van de ondernemer die ijsblokjes voor \$ 10,= verkocht nadat de orkaan Charley was uitgeraasd. Betoogd kan worden dat hier het belang van anderen vooropstaat. Zo sprak de ondernemer uit Amsterdam dat zijn mondkapjes ervoor zorgen dat afscheid genomen kan worden van overledenen. Een ethisch oordeel is om die reden lastig te vellen en zal daarbij afhangen van de ethische invalshoek. Legt ondernemerschap het af tegen handelen dat je in crisissituaties gewoonweg achterwege laat, om ervoor te zorgen dat geen misbruik wordt gemaakt van een crisissituatie? Zou Noodwetgeving, met strafrechtelijke sanctionering, hier uitkomst kunnen bieden door bijvoorbeeld zeker te stellen dat beschermingsmiddelen op de juiste plaats beschikbaar zijn en om woekerprijzen te voorkomen?

Gezondheidsschade bij egoïstisch handelen

In het kwadrant rechtsboven staat niet het belang van anderen, maar het eigenbelang voorop, terwijl dit de gezondheid van anderen kan schaden. Hiervan is bijvoorbeeld sprake bij het in strijd met verordeningen gezamenlijk afspreken op de Sociëteit, het houden van "coronafeestjes", of van het openhouden van een kapperszaak, sportschool en horeca/gokhallen. Een variatie hierop is de ondernemer die zijn busje met negen werknemers op pad stuurt, ondanks afgekondigde coronamaatregelen. Relevant ethisch onderscheid hierbij is, mijns inziens, nog in hoeverre daarbij louter de gezondheid van anderen (of ook die van jezelf) in de waagschaal wordt gelegd. Als naar de strafrechtelijke opvolging wordt gekeken, is interessant dat er inmiddels in Tirol kennelijk aangifte is gedaan omdat het wintersportseizoen gewoon doorging, terwijl het coronavirus al in de Oostenrijkse deelstaat rondwaarde. Het carnavalseizoen zal ook nog wel extra aandacht krijgen.

Richting de rechterbovenhoek van dit kwadrant bevinden zich dan waarschijnlijk de coronahoesters en -spugers. Het dreigen met corona en het daadwerkelijk bespugen wordt door rechters serieus bestraft. Voor daadwerkelijke strafrechtelijke aansprakelijkheid voor bijvoorbeeld het toebrengen van zwaar lichamelijk letsel of dood door schuld geldt dat vervolging van iemand die besmet is en die zich niet houdt aan de coronavoorschriften en -regels succesvol kan zijn indien een ander besmet wordt. Een succesvolle vervolging zal mede afhangen van de gevolgen van de besmetting en van de vraag of sprake is van schuld of opzet bij het veroorzaken van de besmetting. Ik merk hier overigens bij op dat de vereenvoudiging van de matrix hier wel complex is. Nuancering kan op zijn plaats zijn.

Financiële schade bij egoïstisch handelen

In het laatste kwadrant rechtsonder, waar het gaat om eigenbelang en het toebrengen van financiële schade aan anderen, komen typisch economische verwijten aan de orde. Een voorbeeld waar het eigenbelang vooropstaat en waar sprake is van een dergelijk verwijt is de gebruikmaking van voorwetenschap. Evident is dat er bij iedere crisis en/of fluctuatie personen zijn die over meer informatie beschikken dan de markt. Een in dit kader relevant voorbeeld is dat van de US senatoren die de coronacrisis kennelijk nog bagatelliseerden, terwijl zij zich tegelijkertijd ontdeden van coronagevoelige aandelen en juist op een lockdown vooruitlopende aandelen kochten. Ethisch klinkt dit niet goed. Over strafrechtelijke verwijtbaarheid en over de omvang van de financiële schade van de gebruikmaking van deze kennisvoorsprong kan uitvoerig gediscussieerd worden. In ditzelfde kwadrant past het misbruik maken van de steunmaatregelen. Ook hier is een ethisch oordeel snel geveld, al zal ongetwijfeld relevant zijn dat het voor betrokkenen zware tijden zijn. De invulling van steunmaatregelen kan daarbij ingewikkeld zijn en grenzen aan die maatregelen zullen in specifieke situaties als onrechtvaardig worden ervaren. Het openbaar ministerie is in ieder geval voornemens om fraudeurs snel voor de rechter te brengen omdat voornoemde fraude werknemers en bedrijven benadeelt die daadwerkelijk recht hebben op de steunmaatregelen en deze ook echt nodig hebben.

De hoek rechtsonder is bestemd voor oplichting voor niet bestaande goede doelen en voor degenen die de coronacrisis gebruiken om kwetsbaren op te lichten. 'Het is natuurlijk heel aardig dat mensen aanbieden om boodschappen te doen', zegt ANBO-bestuurder Liane den Haan. 'Maar het is erg onverstandig om zomaar je pinpas mee te geven of iemand toegang tot je bankrekening te geven.' Criminelen zien volgens haar hun kans schoon nu mensen nog meer aan huis gebonden zijn. Een bijzonder vlak resteert uiterst rechts in de matrix van boven naar beneden voor degenen die willens en wetens frauderen met medicijnen en hulpmiddelen en daarmee zowel de gezondheid van mensen als financiën kunnen schaden.

Het nut van de matrix?

Het nut van deze matrix? Ik weet het niet. Ik vond het vooral interessant dat de voorbeelden op deze wijze konden worden ingedeeld en schrok - wellicht wat naïef voor een strafrechtadvocaat - van het uitgebreide spectrum. De matrix biedt een kader om gestructureerd over de voorbeelden na te denken. Daarnaast biedt een geordend denkproces ruimte om voor jezelf te bepalen hoe de verschillende kwadranten te beoordelen. Dat is overigens nog niet zo eenvoudig. Wellicht is het interessant om ook ander niet corona gerelateerd handelen op deze manier te bezien. Waarschijnlijk gebeurt dat ook al, maar heeft deze periode mij de tijd gegeven om het zelf ook te ontdekken.

Jan Leliveld, met dank aan Laura Leijten. Jan en Laura zijn advocaat bij Van Doorne advocaten te Amsterdam.